

Kormos István pályakezdő kötete

Évtizedeken át úgy tartotta számon, s lényegében ma is úgy tudja az irodalmi közvélemény, hogy Kormos István 1947-ben jelentkezett. Ő maga hol a *Diáriumot*, hol a *Választ*, hol mindkét lapot emlegette vallomásaiban, azt is sejtette, hogy e lapokban sok verse olvasható.¹ Igaz ugyan, hogy a *Diárium* 1947 húsvéti száma hat verssel mutatta be a költőt, de a továbbiakban – már az első kötet megjelenése után – mindössze kétszer egy-egy művel. A *Válaszban* pedig, dacára annak, hogy Kormos két alkalommal is úgy emlékezik, hogy 9 versét fogadta el Illyés, illetve Sárközi Márta, mindössze 4 versét közölték. Kettőt még 1947 nyarán, a kötet megjelenésének heteiben, az ott is szereplők közül, majd novemberben egyet, utoljára pedig a *Válasz* 1949. 5–6. „búcsú”-számában még egyet. Viszont ez a két kötet utáni vers: a *Kereszttel hátuk szőréen* és a *Fehér virág* már a költő legfontosabb s később sem átírt versei közül való.

Egyelőre nincsen hiteles adatunk arról, hogy az 1944 októberéig publikálgató fiatalember miért nem próbálkozott ezzel újra 1947 elejéig, illetve ha próbálkozott, miért vallott kudarcot. Az is feltételezhető, hogy egyelőre lappang néhány 1947 tavasza előtti publikációja. A késlekedésre magyarázatot adhat az a körülmény, ha az 1945-ben újra induló irodalmi életben nem válhatott azonnal fő feladattá új tehetségek felkarolása. Előbbrevaló feladatnak bizonyult a folyóiratok megindítása, a veszteségek számbavétele, az új helyzet elemzése. Az elsőként 1945 áprilisában Debrecenben induló *Magyarok* ugyan már júliustól fővárosi lap, szeptemberben pedig megindult a *Valóság* is, de a *Válasz* csak 1946 októberétől, az *Újbold* 1946 júliusától jelent meg, (évi négy megjelenést tervezve). Hosszabb ideig szünetelt a *Diárium* is, csak 1946-ben indult újra. Azok a lapok pedig, amelyekben Kormos 1943–1944-ben verseket közölt, megszűntek. Feltételezhető, hogy eleinte a fiatalember legfőbb patrónusának, Sziogyártó Lászlónak se volt igazán ideje arra, hogy a versek elhelyezésével foglalkozzon, hiszen ő 1945-től a *Köznevelés* szerkesztője.

Az 1947 tavaszán újból, de a figyelni is tudó irodalmi közvélemény előtt először jelentkező Kormos István valóban csodálatos gyorsasággal jutott első kötetéhez. A *Dü-löngélünk* „készült 1947 júniusában az Egyetemi Nyomda betűivel”², a szerző vallomása szerint kétszáz példányban, s ebből ő később minél többet igyekezett megsemmisíteni.³ A mindössze 32 lapos könyvecske inkább csekély példányszáma és az ötvenes évek sokszoros selejtezési mániája miatt válhatott hiánycikké – egyébként a korszak más verseskönyveivel együtt. A későbbi kiadásokban viszont e korai művek nem eredeti formájukban szerepelnek. Az *Eltűntek az égben* kivételével valamennyi újraközölt versét átírta a költő, mégpedig oly nagy mértékben, hogy a legtöbb esetben csak sorok, sor-

foszlányok, képtörédek maradtak meg az eredetiből. A pályaképnek azonban kötelessége érdemben foglalkozni az eredeti kötettel. Nem azzal a céllal, hogy az átírások jogosságát bármiféle szinten is kétségbevonja, de azzal se, hogy egekig magasztalja, hanem azzal, hogy a tényleges fejlődésrajzot mutathassa meg. Már az 1945 előtti versek vizsgálatából is levonható az a következtetés, s méginkább a *Dülföngélünk* anyagából, hogy e pályakezdő szakasz eredeti szövegeinek jogos helye lenne az életműkiadásokban. Nem csupán a filológiai teljességigény, nem csupán a pontosabb pályakép, hanem a negyvenes évek magyar lírájának hitelesebb rajza is megköveteli ezt.

A *Dülföngélünk* 26 verséből 6 már megjelent 1945 előtt, az „új” anyag tehát 20 mű. Bizonyos tendenciákról tájékozathat bennünket a már ismert s kisebb-nagyobb mértékben átírt három vers. A kötet megjelenése után 1949 nyaráig, a nyilvánosság előtti elhallgatásig jelenlegi ismereteink szerint 12 lírai művét publikálta Kormos. Ezek közül csupán az *Ébrenkórászdúdló* (*Magyarok*, 1947., 11. sz.) volna könnyedén beilleszthető a kötetbe. Még az is valószínűsíthető, hogy ez a szöveg 1945 előtt keletkezett. A többi vers már jelzi, némelyik hangsúlyosan bizonyítja a pályamódosulást, a további költői öntudatosodást.

A *Dülföngélünk* 20 újabb verse láthatóan folytatás és az előzményekre szervesen támaszkodó továbblépés is. Ez utóbbinak két magyarázó oka is van. Az egyik – s ez a fontosabb – a költői szakma- és önismeret elmélyülése, tudatosodása, a másik az a mélyreható társadalmi változás, amely 1945 elejétől megkezdődött. Mindegyik okra tanulságos példa a *Nincstelen János énekének* átdolgozott változata, a *Mit is akart Dózsa?*

A *Szegény Yorick* kötetben *Karcos torokkal* címmel megjelent harmadik változathoz képest az első kettő kevésbé tér el egymástól, mégis erőteljes szemléleti módosulás van az 1947-es szöveg mögött. Erre már az új cím is utal: Dózsa Györgynek és akaratának kiemelése ekkor mindenképpen erőteljes aktuálpolitikai jelentéssel bírt. Az első változat király vagyok – Nincstelen János szembeállítása az álombeli idill és az ébrenlétbeli semmitlenség kettősségén alapul, s a szegénységet az álmodozás mesebeli gazdagsága szinte feloldja. A nincstelenség állapot, a gazdagok és a szegények távolsága pedig tény, amit tudomásul kell venni. A második változatban a beszélő egyes szám első személyből többes számra vált át: nem a csavargó, a magányos szegénylegény szól itt már, hanem szinte „Dózsa népe”.⁴

Az átírt versszöveg beleillik abba a koráramlatba, amely még radikálisabb és gyorsabb társadalmi változásokat sürgetett 1947 táján is, de különbözik is attól, mert mintha már-már kimondaná azt is, hogy a világot lényegileg a forradalmak sem tudják megváltoztatni, lám, most is (1947-ben) vannak szegények és gazdagok. S ezt a ténysejtelmet az egészséges ösztönű költő csak úgy tudja feloldani, hogy Dózsa népének képzetét átjátszatja Hevesen élő megannyi Marcivá.

Végül is a vers egy 1947-es kései utódnak, „Dózsa György unokája”-nak a programbeszéde. A többes szám első személy így a természetes szónoki fogásként is értelmezhető. A késői utód, a költőunoka azonban nem igazán forradalmár-alkat: játszani, viccelődni is szeret, s nem csupán a legyőzendő, 1947-ben nagyrészt már le is győzött

ellenséggel, hanem saját táborával, saját eszményeikkel is. Ezt a költő alkatából is következő egészséges életfelfogást a kor egyre kevésbé értékelte. Bár a *Dúlöngélünk* kritikáiban még elég általános a versek humorával, derűjével, játékosságával kapcsolatos elismerés, bizony megjelenik az óhaj: váljon komolyabbá a költő, legyen határozottabb költői világának eszmeisége. Pedig, láthattuk – ám a korabeli kritikusok nem idézhették fel a korábbi változatot –, a *Mit is akart Dózsa?* éppen a komolyodás, a határozottabb eszmeiség megkísérlésének a példája.

Ám ugyanakkor példája a lírai anyag biztosabb és egyénibb kezelésének is. Már az átírás ténye maga jelzi, hogy az ösztönös költői tehetség egyre tudatosabban formálja anyagát.

Első pillantásra szembeötlik a tömörítés: öt helyett négy nyolcsoros szakaszból áll az újabb változat. Módosul a kisebb szövegegységek szerkezeti rendje: az égben létező birtok leírása az első változatban az első és a negyedik szakaszban szerepel, az újabbban az elsőben és a másodikban. Az ábrándozás helyett a logika válik versszervező erővé. Az alapanyagot – az első változatot – a költői képzelet hívta életre, az újabb változatban a tudatosan irányított képzelet újraéli és újraalkotja a néhány évvel korábbiakat, méghozzá a változó világszemléletnek és a pillanatnyi agitációs szándéknak megfelelően. Ez esetben a virtuális szónoki beszédhelyzet is, az ekkori versekben a „számosan vannak hozzám hasonló sorsúak” felismerése magyarázza, hogy a lírai magánszólam mellett megjelenik a közösségi, az egyes számú mellett a többes számú első személy. Az önállósodó költői világra utal, hogy a népmesékre és Erdélyi József verseire egyaránt visszavezethető áttetsző meseszerűség, a szelíd tündériesítés, a nincstelenségből varázslással a szépség és a boldogság szférájába való átugrás nem vagy alig figyelhető meg ebben az átírásban és általában az újabb versekben. Ezek helyét a groteszk változatai foglalják el. Módosult, változatosabb lett a *Mit is akart Dózsa?* ritmikája is. Az eredeti szöveg 6/6/8/6/ /6/6/8/6 szótagú strófa-építkezését egy vibrálóbb, az ütemhangsúlyosság nehezen elkerülhető monotóniáját jobban oldó strófatípus váltja fel: 7/6/8/6 /8/6/7/6 szótagú sorokkal. A vers új változata kicsit jobb lett, kicsit más lett, s ezzel is kifejezte az 1943 és 1947 közti különbséget az emberi és a költői helyzetben is.

A másik két 1947-re átírt versben ennyire jellegzetes és szerves tudatosságot nem lehet találni. A *Költ a költő* középső szakaszának képhasználata ügyesebb lett, sikerült kiküszöbölni a záró szakasz ritmikai ügyetlenségét, de ez a vers továbbra is ujjgyakorlat maradt. Jelentékenyebb a *Fosztogatnak* szövegmódosítása, ám nehéz lenne megítélni, hogy melyik változat a jobb, mert mindegyiknek vannak erényei és hibái. Az új változatnak kifejezetten ügyetlen a lezárása: „Bozontomon, mint korona / szikrázik a hó, / nem is lógotom az orrom, – / búsuljon a ló...” Törlődött viszont az eredeti záró szakasz, amely eléggé pontosan fejezett ki egy adott létállapotot:

*Így vesztek el lassan mindent:
Almot, pillét, nőtát,
Kevés mézsem, csöpp kenyerelem,
S szerelmeik csókját.*

*Borotválj hát lelketlen szél,
Kopaszodom könnyen,
Így bámulok a világba –
Fanyalogva, bölcsen...*

A *Dülöngélünk* verseinek hőse ugyanúgy árva és nincstelen, mint a legelső írásokban volt, de már nincs egyedül: felismeri a sorsközösséget. A szegény legény szegénylegénnyé válik, egy nagyszámú réteg tagjává. A kötet első részében inkább olyan versek találhatóak, amelyek még a szegény legény vallomásai: *Fosztogatnak, Kiforgatott zsebbel, Költ a költő, Kását fujok, Egy irányba, Derűre ború, Dörmögő*. Más versekben viszont megjelennek a hasonló sorsúak, a nincstelen szegénylegények. Hol káromkodva sorsuk miatt (*Hideg téli reggel*), hol védelemre szorulóan (*Élaludt*), hol már megszervezendő tömegként (*Mit is akart Dózsa?*). E szegénylegényektől nem idegen a vagány-ság, de még ritkán zshiványok. A távolságtartó többes számú harmadik személy mutatja be őket. (*Három széltoló a hóban, Három szilvázó kiált, Harmadszor is Balázsékról*), mégsem elidegenítően: Balázsék csak meg is teszik azt, amivel a húsz éves József Attila fenyegetőzött: ők tiszta szívvel rabolnak.

Bármilyen típusú is a szegénylegény, szinte rákényszerül arra, hogy vagány legyen, legalább szándékaiban az. Ahhoz pedig, hogy sorsát elviselje, másokban pedig a segítő rokonszenvet fölélessze, humorral is kell rendelkeznie, a kacagtatástól az öngúnyon át a groteszkig terjedő skálán. A *Dülöngélünk* legtöbb verse szegénylegény-dal. Modernizált helyzetdalként, jelentkezett életképként, közvetlen vallomásként egyaránt az a szegénység az alapmotívum, amelyben a nincstelenségnek már a korai versekből megismert elemei élnek tovább: az árvaság, az otthontalanság, a pénztelenség, a hideg mint a legádázabb ellenség, hiszen télen hiányzik leginkább a fedél, a jó ruházat, ekkor a legnehezebb élelemhez jutni, s az alkalmi munka is kevesebb. Két versben is szerepel a téli favágás, egyben a hólapátolás, s ezek mindig a saját sorssal való keserű szembesülés alkalmai. Ugyanakkor láttunk már példákat, a nyomor fel is oldható: csúfolódással, a helyzet groteszk módon való megjelenítésével. A hólapátolás helyett például:

*durúzsoltam volna verset
Annuskának,
fenekemet mutatva a
hóbányásznak,
műveltem volna a sakkot,
effjéléket,
bankárokra testálva ily
mesterséget.*

A *Dörmögő*nek ilyen típusú lezárása már teljesen a hatvanas évek költőjére vall. Itt még váratlan felvillanás, ott majd mindennapos remeklés.

A megörökölt és költői témaként vállalt életformából következik az állandóvá növesztett árvaság, otthonalanság, amely azonban arra törekszik, hogy felszámolja önmagát.

A mozgalmas hely- és helyzetváltoztatás képességének segítségével mégiscsak az otthonosság hangulata sugárzik a versekből.

A sorsközösség otthonossága ez: sokan vannak a szegénylegények, s ez a kényszerűség valami jót is ígér: feloldja a magányt. A lírai hős már nemcsak magára számíthat, hanem a többiekre is. A szegénylegény állandó veszélyhelyzetben, de legalábbis bizonytalanságban él, s ez szinte kényszeríti arra, hogy sorsával folytonosan szembenézen. Rövid élete is a sokat megéltség tudatával ruházza fel. Ezért annyi már a pályakezdő kötetben is a számvetésvers. Múltjából – fizikai értelemben legalábbis – nem hozhatott magával semmit, jelene bizonytalan, jövőjét nem tudhatja. Gyakran már a verscímek is utalnak a számvetés negatív eredményére, a bizonytalan helyzetre: *Fosztogatnak, Kijfogatott zsebbel, Dülöngélünk, Derűre ború, Dörmögő, Egy lusta költőre, Sírdogálás, Csillagbullás*. Ez a léthelyzet azonban korántsem ragadtatja tragikus következtetésekre a költőt. Ha nem is élvezi, de éli a helyzetét, s minél több szépséget próbál megtalálni, ha másként nem lehet, hát esztétikai értelemben.

Ennek a szegénylegénynek az életöröm, a szép élet utáni igény a legmakacsabb tulajdonsága. Mindez a legegyszerűbben a szerelem utáni vágyakozásban s a beteljesedésben nyilvánulhat meg. Ezzel volt szoros kapcsolatban a beköszöntő *Hónom alatt van a nap* groteszket feloldó elégikusága, s ezt fejezi ki a *Költő a költő* és a *Hintázzik a szerelem játékosága*. Az előbbi vers a szerelmes ember adakozókedvét szembesíti a sanyarú pénztelenséggel, a rákövetkező a friss szerelmi érzést próbálja kifejezni. Zárásként is megismételt nyitó szakaszában hibátlanul, a középső kettőben azonban ügyefogyottan erőtlően. Ezt az aránytalanságot csak a *Három napja* címet kapó átdolgozás tudta felszámolni, azonban a későbbi változatnak is a nyitó szakasz az erőssége:

*Három napja szívemen
hintázzik a szerelem,
hintázzik a szerelem
három napja szívemen.*

Költői értelemben nem sikerült igazán jól megoldani más versekben a fiatal férfiak erotikus vágyainak érzékeltetését. a *Virtuskodók*, *A jó borivó királylányról*, a *Három széltoló a hóban*, a *Három szilvászó kiált* egyaránt erre lehet példa, a *Dörmögő* pedig arra, hogy ez ügyben is lehetséges már ekkor is elfogadható költői megoldás: e vers kamaszos ábrándozása hitelessé válik, s a három lány emlegetése azt is kifejezi: mindegy, hogy melyikük, csak legyen valakije a „dörmögőnek”.

Két ember egymásra találásának, a tündéries harmóniának, a keresett és csak a mesei-mítoszi látomásban megtalálható volta jelenik meg a legelső és sokáig leghíresebb versben. Az *Eltűntek az égben* (későbbi címváltozata: *Eltűntek az égen*) az első négy évnek valóban a csúcsteljesítménye. Beleillik a szegénylegényversek sorába is, hiszen vándor-

cigányokról van szó, akik három nyikorgó szekéren róják az országutakat. Persze az is lehet, hogy csak az egyik faluból megy át egy távolabbiba a lakodalmas sereg. A szövegre az egyszerűség jellemző: voltaképpen nincs beleírva, hogy miért, mitől szép az, amit annak nevez a látvány szemlélője, el kellene hinnünk, hogy lehetetlen szépet látunk, hogy a lányok hétszer szépek voltak, a legszebb a menyasszony, akinek szép a bőre, s hogy mindannyian „lehetetlen szépen / eltűntek az égben...”. S ami a legcsodálatosabb: el is hisszük a költőnek, hogy részeiben és egészében is valóban szép a látvány és szépséges a jelentése is. Pedig a szekerek nyikorgóak, a násznép fekete, nem is hegedültek, s nagy port vertek föl Mecséren. S ebben a nyári, nyilván fullasztó porban, amely magasba szállott, tűntek el az égben. A bemutatott jelenet minden egyes eleme tárgyias pontossággal reális, semmiféle utalás nem vezet ki ebből a világból egészen az utolsó sorig, amely persze a címmel azonos, és így keretbe is foglalja a reális életképet, amely ezzel az egyetlen sorral egészében átbillen a látomások világába.

A látvány, a belőle kibontakozó cselekménysor egyszerű, mégis ünnepi, rendkívüli, hiszen egy esküvőről van szó, amelyet az egész három szekérnyi közösség fontosságának megfelelően fogad. Ezért válhat hangsúlyossá a szépség, pedig ez olyannyira illanó ebben az életformában, amiként el is tűnnek a porfelhőben a távozóak. A látvány szintjén az égben, e látomás jelentéskörébe azonban az is belefér, hogy nem az esküvözők maguk, hanem lehetetlen szép napjuk, szép álmaik porladnak szét.

A fekete násznép eltűnése a látomás illékonyságára is utal: az ilyen mértékű szépség csak pillanatnyi, tartós létezése valójában „lehetetlen”. A szép jelenet zártságát, behatároltságát erősíti a keretes, ismétlődő szerkezet, ugyanakkor a három ponttal való befejezés nemcsak az elszállást érzékelteti, hanem a mégis elképzelhető nyitottságot is. Meseszerű az egész vers, pontosabban egy mese lezárására emlékeztet: a legény feleségül kapja a legszebb lányt, s aztán boldogan éltek, amíg meg nem haltak. Az esküvői készülődés egy beavatási szertartás elemeire is utal, amelyet csodálkozás, tánc, dalolás, muzsika kísér. Megjelennek a meseszámok is. A falunév említése ugyanakkor kézzelfoghatóvá teszi a látványt: egy adott helyen s nem is olyan régen történt mindez, sokan lehettek tanúi. Meseien egyszerű a vers ritmusa, rímelése. A kétütemű nyolcas és hatos sorok páros ríműek, s maguk a rímek – a záró sorpár kivételével – azonos nyelvtani helyzetben lévő főnevek vagy igék.

Az egyszerű ritmus azonban mégsem monoton: a nyitó – és megismételt – sorpár bizony sokkal inkább három-, mint kétütemű nyolcas. Az egymással rímelő hatosok pedig rendre a 4/2 vagy 2/4 osztást párosítják a 3/3 osztással:

„Láttam / egy nyáron / Mecséren,
három / nyikorgó / szekéren
lehetetlen / szépet:
fekete / násznépet.”

A kötetben a szülőföldhöz, a meg is nevezett Mecsérhez pozitív látomásként ez a vers kapcsolódik. Elégikussá oldott balladás dalként pedig a *Három szőke*, amely a tra-

gédiát varázsolja széppé. A kötet harmadik típusú látomásverse a címadó *Dülöngélünk*. Szépségről, varázslásról itt szó sincs. A dülöngélés mozgásformája a létezés felfokozott veszélyeztetettségére vonatkozik. E vers is keretes szerkezetű, s a cím után következő közlés a tisztább jövő felé haladásra utal. Az átírt vers viszont fekete jövődőt és forgó jövőt említ majd, s 1944-ben jelöli meg a keletkezési időt. Ekkor vált Magyarország csatatérre. Valóban nem lehetett tudni sem azt, hogy ki éli túl ezeket a heteket-hónapokat, sem azt, hogy a jövő fekete avagy tisztább lesz-e majd. Ismeretlen az 1947-es kötetben kiemelt szerephez jutott vers összövege, igencsak hihető azonban, hogy 1944-es keletkezésű, s akkor bizony az is elképzelhető, hogy a jövő „tisztább” jelzője 1945 után került bele.

Már csak azért is, mert a vers-egészben erre a tisztább jellegre semmi sem utal. A dülöngélő tömeg számára az egyetlen pozitívum az, hogy lesznek, akik élve maradnak. Aki szerencsés, az túlélheti ezt a menetet. Mert erről egy „erőltetett” menetelésről van szó, e fölött tart szemlét mintegy az a beszélő, aki maga is részese e seregnek. Nem seregszemle azonban ez, főként nem eposzi jellegű: sokkal inkább a haláltánc műfajának egy változata, amelynek sajátosságát az adja, hogy a menetben élők és holtak egyaránt részt vesznek. Mintha a régebben megholtak „messze elől” járnának. A sírjukból kelnek föl a halottak, s így az utolsó ítélet képzetkörére is rájátszik a vers. 1944 eseménytörténetére gondolva ez logikus megoldás. A dülöngélő csapat beszélője előbb legközelebbi – élő és holt – rokonait sorolja, majd a távolabbiakat (néném, ángyom). Megnevez további három személyt is. Szász Pált említi vallomásaiban, a főváros ostroma után nála lakott Budán. Szíj Gábor Szíjgyártó László írói neve, ő a fő patrónus. Lehetséges, hogy Kálmán is egy valóságos személy, de az is elképzelhető, hogy csupán még egy névre volt szükség a versben.⁵

Élők és holtak egy sorban haladnak, a haláltánc az életért való tánc, „dülöngélés” is. Elég változatosan jelenik meg a címben jelzett mozgásforma: megyünk, billeg, indul, fut, tántorog, kavarnognak, e közben más cselekvések is megmutatkoznak: az egyik ember sír, a másik égre üvölt, ismét mások csukott szájjal énekelnek. Nehéz és veszélyes az az út, amely az élet és a halál, a múlt és a jövő közt kanyarog. A költői szemléletet formálhatta József Attila világképe, az ősök láncolatának az a felfogása, amelyet *A Dunánál* strófáiban fejtett ki. S ebből is következhet, hogy a zárásként megismételt sorsképlet: „oda is érünk, ez élve / az meg holtan...” nem csupán arra utal, hogy a menetből is logikusan következően – arra is, hogy a régi és az új halottak is odaérnek a tisztább jövőbe: bennünk lesznek a halottaink, akikre emlékeznünk kell, s így bizony az a tisztábbnak remélt jövő sem lehet igazából konfliktusmentes. Tisztább lehet, de nem válik teljes körűen tisztává. Ismét József Attilára hivatkozva: „*finomul a kín*”.

A címadó vers a létezés rosszra is nyitott ambivalenciáját fejezi ki, s ez már nem csak a szegénylegényre vonatkozik: a menetbe elvileg mindenki beletartozik. A fiatal költő egyre összetettebb szemléletét fejezi ki a tagadósavak gyakori s többféle funkciójú használata. A 26 vers közül 15-ben összesen 32 tagadószó szerepel. A leggyakoribb természetesen a hiány, a nincstelenség nyomatékosítása: „*nem hoztam föl semmit*”, „*egy*

„jüllért se érzek”, „nincstelenek” stb. (összesen 12 említés, ebből négyszer megnevezve vonatkozik a pénzre a hiány). Ötször a rossz elkerülésére, elűzésére szólít fel a tagadás: „ne vacogjon”, „ne bántsátok”, stb. Nyolcszor a rossz meg nem tételére, hiányára utal: „nem is lógatom az orrom”, „nem gunyorog”, „már nem fájnak” stb. Hétszer pedig pozitív értelmű fokozást fejez ki: „nem is kendőt: / bárányfelhőt”, „nem is lesz tán több lány / olyan szőke...” stb. Ebben a legutóbbi típusban a pozitív értékek azonban rendre feltételesek, illetve a legyőzöttnek mondott hiányt állítják még élesebb fénybe. Az irónia, a szatirikusság más esetekben is előfordul. Például a *Mit is akart Dózsa?* közlései: „*sose volt az uraság a / szegények adója, / ne bántsuk a bankárokat*” formálisan a rossz hiányára utalnak, de az olvasó tudja, hogy a valóságos jelentés ezzel ellentétes.

Ha verstani szempontból vetjük egybe a *Dülöngélnék* anyagát a korábbiakkal, ugyan csak a tudatosodás, az érlelődés példáira lelhetünk. A legfontosabb újdonság az, hogy bár csak három versben, de megjelenik a többé-kevésbé következetes időmértékesség. Az *Egy lusta költőre*, a *Virtuskodók* és a *Széptevés egy malacnak a Szegény Yorick* adata szerint 1947-es alkotás, s ez nagyon valószínű, hiszen hamarosan újabb jambikus ritmusú versek keletkeznek. Az utóbbi versben még következetlen a ritmushasználat, a középső szakasz például még nyomokban sem jambikus, a *Virtuskodók* is döcögős, de – s ez ismét újdonság – mindkét vers rímtelen. Az *Egy lusta költőre* a kötet legkésőbbi keletkezésű írása lehet, s ezt nemcsak már bemutatott szemléletmódja jelezheti, hanem a költő számára újfajta ritmus könnyed használata is.

A továbbra is meghatározó ütemhangsúlyos ritmus alkalmazásánál a költő változosságra törekszik. A sorok – néhány kivétellel – most is egy – vagy kétüteműek. Tíz vers épül azonos szótagszámú sorokból. Nyolc versben a páros és a páratlan szótagszámú sorokat váltogatja a szerző, hat versben két szótagnál nagyobb az eltérés a sortípusok között, háromban pedig csak páratlan szótagszámú sorok vannak. Egyöntetűbb a rímelés, bár az is változatosabbá válik. 17 vers rímképlete a félrímes x x x a megoldást követi, háromszor a páros rím, kétszer a bokorrím, egyszer pedig – s éppen a jambusversben – az ölelkező rím jelenik meg. Az *Egy irányba* kétszer alkalmazza a visszatérő rímet (a a x a), két vers pedig rímtelen.

Figyelmet érdemlő formai változás az is, hogy míg az 1945 előtti versekben minden egyes sor nagybetűvel kezdődik a klasszikus hagyományt követve, addig a *Dülöngélnék* szakít ezzel a megoldással, s a korábbi verseket is megigazítja, mintegy ezzel is „modernebbé” teszi.

A kötetnek felismerhető szerkezete van. Alighanem megtudhatatlan, hogy a sorrend megállapításában segített-e valaki Kormos Istvánnak, de ha így volt is, ő fogadta el az esetleges tanácsokat. Először is: a nyitó és a záróvers mintegy keretet ad a kötetnek. A *Hónom alatt van a nap* bemutatkozás, születés- és újjászületés-mítosz, a *Csillaghullás* pedig elégikus búcsú, amely egész életet és költői életművet is minősíteni próbál. A versek sorrendjében egyrészt egy laza időrend valószínűsíthető, másrészt felismerhetően összetartozik két-három egymás után következő vers, hol tematikai-hangulati rokonsággal, hol éppen ellentétességgel. Az előbbire példa lehet a *Derűre ború*, a *Dörmögő*, a *Hideg*

téli reggel hármasa, a Balázsról, Boldizsárról és Bálintról szóló vershármás, a Szamárhangverseny és a Széptevés egy malacnak groteszk kettőse, a kötetet záró három elégikus groteszk: Sírdogálás, Elaludt, Csillaghullás.

A rokon jellegű versek egymás mellé helyezése megszokott költői gyakorlat. Egyé-
nibb megoldás az ellentétesek egymás mellé helyezésének rendszeressége. Ezáltal gro-
teszk összhatású csoportok, hármasságok keletkeznek. Ilyenek: *Értuskodók – Mit is
akart Dózsa? – Szamárhangverseny* Ebben az összefüggésben a Dózsa-vers lázadó jellege
méginkább feltételessé válik. A folytatás se furcsább: *Széptevés egy malacnak – Három
szőke – A jó borivó királylányról*. A groteszk malacdcisérőt elégikus ballada követi, azt
pedig egy mulatódal.

Talán az sem véletlen, hanem a szerzői és a tipográfusi kötet szerkesztés eredménye,
hogy az együtt látható oldalakon szereplő két vers többnyire rokon jellegű. 11 ilyen
dupla oldal van, s nyolc alkalommal határozott az egybecsengés a két vers között. Sőt
még az is észrevehető, hogy a bal oldali vers komorabb, a jobb oldali valamivel derű-
sebb szemléletű.

Jegyzetek:

- ¹ *A vasmoszár törője alatt*, 27. old. (1976) és 233. old. (1977)
- ² A mondat a kötetben szerepel. A *Diáriumot* Kenyeres Imre szerkesztette. A lap belső munkatársa Kulcsár Adorján is, aki Kormos első kötetének szerkesztője. A lapot az Egyetemi Nyomda adta ki, s 1946-ben kezdtek könyvkiadással is foglalkozni, 1949-ig 15 munka jelent meg. Az elsők: Nadányi Zoltán: *Csók a sötétben*, Végh György: *Észter könyve*, Darázs Endre: *Kunyhó jüsttel*, Kormos István: *Dülöngélünk*, Takáts Gyula: *Se ég, se föld*, Weöres Sándor: *A fogak tornáca*. Ez utóbbiak könyvnapi kiadványként arattak sikert. Kulcsár Adorján szíves közléséből tudom azt is, hogy a Kormos-kötethez a Művészeti Tanács nem adott támogatást. Volt néhány előfizető, s a *Diárium* számára kiszedett – megjelent és meg nem jelent versekből állt össze a könyv.
- ³ *A vasmoszár törője alatt* 27. old. (1976), 136. old. (1969). A megsemmisítésben is sok lehet a legendásító elem, legfeljebb két-három tucatnyi kötet kerülhetett erre a sorsra. Arra is van adat, hogy a *Szegény Yorick* kötetért cserébe visszakérte az 1947-ben dedikált *Dülöngélünket*, miként ezt Lator László felidézte. (*Legendás irodalom*, összegyűjtötte Albert Zsuzsa, 1994., 153. old.)
- ⁴ A korszak közismert indulója volt a „*Dózsa népe bontsd ki zászlód...*” kezdetű.
- ⁵ A népi lírában a tulajdonnevek használata amúgy is elterjedt szokás volt. Illyés, Erdélyi, Sinka nyomán a fiatalok indokolatlanul is gyakran éltek vele. Kormosnál is szerepel az első kötetben Birkás Pali, Lőke, Sótér Laji, Csóka Laci, Sömjén. Nők: Mészöly Erzsi, Annuska, Sós né, Sós Ilonka, Zsuzsa, Terka, a három nagynéni: Ilon, Böske, Zsuzsa, Balázs, Boldizsár és Bálint azért nem egészen illenek ebbe a sorba, mert nyilvánvalóan költött nevek. A Kálmán név lehetséges értelmezését egy Sinka-vers segítheti. A *Vád* élén áll az *Emlékezzetek rólunk*, amely három, sorsa ellen lázadó, kiemelkedő „zsványról” szól, s ezek Kálmán, Pál és a szerző. Sinka István első kötetében 1934-ben Fėja Géza Szabó Pál és Sértő Kálmán után a harmadik paraszti őstehetséget köszöntötte Sinkában, aztán a korabeli irodalmi köz-
tudat együtt is látta őket. Kormos Istvánra is hatott Sértő Kálmán, így elképzelhető, hogy a *Dülöngélünk* megírásakor már halott költőt vette be a költemény halál-élet menetébe.